

موقوفات فاطمه

میکتوبات

احمد زمانی

۱- سایت تخصصی حضرت فاطمه سلام الله علیها - گروه فرهنگی محدثه

www.mohaddaseh.ir

info@mohaddaseh.ir

mohaddaseh@gmail.com

فهرست:

- مقدمه
- **اسامی صدقات صدیقه طاهره**
 - ام العیال
 - دیگر موقوفات صدیقه طاهره
- باغ های هفتگانه موقوفه فاطمه
- آیا فدک جزء موقوفات بوده یا نه؟

مقدمه

زندگی کوتاه زهرای مرضیه (س) برکات بی شماری را به دنبال داشت، برکات معنویش سراسر تاریخ اسلامی را فرا گرفت، حکایت‌های پیامبر (ص) و ائمه اهل بیت (ع) از رفتار خداپسندانه‌اش بالاترین مدرسه انسان‌سازی آنان بود، مفسران ژرف‌اندیش در ذیل سوره کوثر، فاطمه (س) و فرزندان‌ش را مصداق حقیقی کوثر - خیر کثیر - دانسته‌اند [۱]، که خداوند آنها را به پیامبرش عنایت کرد پس نمی‌توان برکات وجودی فاطمه (س) را منحصر در امور معنوی تنها دانست، عملکرد و سیره پیامبرگونه‌اش در امور مادی و معنوی هر دو برکت را به دنبال داشت. او در باب صدقات و موقوفات برترین بانوی جهان بوده و هست، هر چه را مالک بوده بر اساس سیره پدر بزرگوارش تقدیم به فقراء و مستمندان می‌نمود و علاوه بر کمک‌های مقطعی کمک‌های جاویدان و مستمری - موقوفات و صدقات - داشته است.

علامه عالمقدار مجلسی (ره) می‌گوید:

سید بن طاووس (ره) رو به فرزندش نمود، گفت: پسر، موقوفات و صدقات جدهات فاطمه زهرا (س) همانند العوالی - حیطان سبعة - و... از اموالی بود که رسول خدا (ص) آنها را بدون جنگ و درگیری مالک گردید و کسی در آن شریک نبوده و ملک خالص آن حضرت شد و «فی» محسوب شد. بعدا پیامبر خدا (ص) آنها را در زمان حیات خویش به دخترش به صورت هبه (بخشش) واگذار کرد. فاطمه (س) هم آنها را در راه خدا وقف نمود - غیر از فدک که توضیحش خواهد آمد - و سپس «موقوف علیهم» - کسانی را که می‌توانند از آن موقوفات استفاده نمایند - مشخص کرد.

سپس سید بن طاووس (ره) اضافه کرد و گفت فرزندم: در ارزش آنها همین قدر بس که بعضی از آن اموال سالانه بین ۲۴۰۰۰ تا ۷۰۰۰۰ درهم درآمد داشته است. [۲].

[۱] التفسیر الکبیر، فخر رازی، ج ۳۲، ص ۱۲۴؛ مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۵۴۹.

[۲] سفینة البحار، شیخ عباس قمی، ج ۷، ص ۴۵؛ بحار الانوار، ج ۲۹، ص ۱۲۳، ح ۵.

ام العیال

چشمه‌ای است که به برکت آن روستایی بزرگ در کنارش ساخته شده، این روستا در نزدیکی قلعه‌های «آرة» که بین راه مکه و مدینه است واقع شده، در آن روزگار بیش از ۲۰۰۰۰ نخل خرما داشته است و امروز هم در آنجا میوه‌های مختلف مانند لیمو، انگور، موز به عمل می‌آید، ام‌العیال در یکصد و هفتاد کیلومتری مدینه منوره و پنجاه و شش کیلومتری شرق «سقیاء» قرار دارد. [۱].

عرام بن‌اصبغ سلمی که شخصی مورد اطمینان است و در سال‌های ۲۷۵ هجری قمری زندگی می‌کرده و در شناسایی منطقه «تهامه» از خبرگی ویژه‌ای برخوردار بود [۲] می‌گوید: ام‌العیال قریه صدقه فاطمة الزهراء بنت رسول الله (صلی الله علیه و آله)؛ روستای ام‌العیال صدقه و موقوفه فاطمه زهرا (س) دختر رسول خدا (ص) است. [۳].

امروز هم فرزندان فاطمه (س) از آن بهره می‌گیرند.

این چشمه و این سرزمین از سوی صدیقه طاهره (س) بر سادات حسینی وقف گردیده است. [۴].

چه بسا وقف بر سادات حسینی از آن جهت بوده که بنا بر پیش‌بینی فاطمه (س) امامت در نسل و فرزندان حسین بن‌علی - علیهما السلام - استمرار پیدا می‌کرده و از سوی دیگر بعد از شهادت ابا عبدالله الحسین (ع) فرزندان آن حضرت بیشتر مورد غضب و ناخوشایندی حاکمان بنی‌امیه واقع می‌شدند و نیاز به یک پشتوانه مالی خاص

داشتند. از این رو «ام‌العیال» را وقف سادات حسینی می‌نماید و در بین مسلمانان روشن و مسلم است که اموال موقوفه باید صرف «موقوف علیهم» گردد.

سمهودی نیز می‌نویسد: ام‌العیال، چشمه‌ای است که متعلق به فاطمه زهرا (س) بوده سپس آن را وقف نمود. توسط این چشمه بیش از بیست هزار نخل آبیاری می‌گردیده و جعفر بن طلحة بن عبیدالله تیمی دو بیست هزار دینار جهت احیاء آن و اطراف آن صرف کرده است. [۵].

[۱] معجم معالم الحجاز، عاتق بن غیث‌بلادی، ج ۱، ص ۲۱.

[۲] اعلام زرکلی، ج ۴، ص ۲۲۳.

[۳] معجم معالم الحجاز، ج ۶، ص ۱۹۴.

[۴] عمدة الاخبار فی مدینة المختار، احمد بن عبدالحمید عباسی، ص ۲۴۱.

[۵] وفاء الوفا باخبار دار المصطفی، ج ۴، ص ۱۱۳۰.

دیگر موقوفات صدیقه طاهره

دیگر موقوفات صدیقه طاهره در وصیت‌نامه‌اش به علی بن ابیطالب (ع) چنین آمده است: ابوبصیر می‌گوید: امام محمد باقر (ع) فرمود: آیا وصیت‌نامه مادرم فاطمه (س) را در این مورد بخوانم؟ ما تقاضا و درخواست نمودیم که قرائت کند. حضرت ظرف کوچک (و یا زنبیلی) را بیرون آورد و نوشته‌ای را از آن میان به دست گرفت و چنین قرائت کرد:

«بسم الله الرحمن الرحيم، هذا ما اوصت به فاطمة بنت محمد رسول الله - صلى الله عليه و آله - اوصت بحوائطها السبعة، العواف و الدلال و البرقة و الميثب و الحسنی و الصافية و ما لام ابراهيم الى علي بن ابي طالب فان مضى علي فالى الحسن فان مضى الحسن فالى الحسين فان مضى الحسين فالى الاكبر من ولدى. شهد الله على ذلك و المقداد بن الاسود و الزبير بن عوام و كتب علي بن ابي طالب - عليه السلام -»؛ [۱] اين وصيت نامه ای است که فاطمه زهرا (س) دختر محمد پیامبر خدا (ص) بدان وصيت نمود. در آن وصيت نمود که زمین ها و باغ های دیوار شده هفت گانه: العواف، الدلال، البرقه، الميثب، الحسنی، الصافية و مشربه ام ابراهيم، در اختيار علي بن ابي طالب (ع) است و چنانچه علي (ع) از دنیا رفت در اختيار فرزندم حسن بن علي - عليهما السلام - قرار می گیرد و چنانچه او از دنیا رفت در اختيار فرزند ديگرم حسين بن علي - عليهما السلام - خواهد بود و بعد از او در اختيار بزرگترین فرزندانم قرار خواهد گرفت. گواهی می دهد بر این وصيت نامه خداوند متعال و سپس افرادی همانند مقداد بن اسود کندی و زبير بن عوام. که وصيت نامه توسط امير مؤمنان علي بن ابي طالب [عليه السلام] نوشته شد. همانند روايت فوق با اندکی اختلاف از امام صادق و امام رضا - عليهما السلام - نقل گردیده و مضمون گذشته را مورد تاکید قرار داده اند.

سمهودی در باره باغ های هفتگانه به نقل از واقدي گفته است: مخيريق در میان يهود بنی نضير عالم اندیشمند و متعهدی بود که ایمان به پیامبر خدا (ص) آورد سپس اموالش را در اختيار آن حضرت قرار داد و این اموال همان باغ های دیوار کشیده هفتگانه بوده است. و همچنین از محمد بن کعب نقل کرده که: که این اموال متعلق به مخيريق يهودی بوده، چون جنگ «احد» فرا رسید رو به دیگر يهوديان کرد و گفت: چرا محمد - (صلى الله عليه و آله) - را یاری نمی کنید؟ سوگند به خدا همه شما می دانید که یاری دادن به او وظیفه و تکلیف همه شماها است.

جواب دادند:

امروز شنبه است [روز عبادت و تعطیلی است] مخیریق گفت: شما از وظیفه فرار می کنید شنبه یعنی چه! سپس خود شمشیر بر گرفت و همراه با رسول گرامی اسلام با دشمنان آن حضرت جنگید تا سخت مجروح گردید و چون در بستر افتاد چنین وصیت کرد:

«اموالی الی محمد یضعها حیث یشاء؛ دارائی های من در اختیار محمد (ص) خواهد بود هر کجا می خواهد و صلاح می داند مصرف کند.» [۲].

رسول خدا در سال هفتم هجرت اموال مخیریق را جزء صدقات قرار داد [۳] ولکن امام رضا (ع) فرمود: رسول خدا آن ها را وقف بر فاطمه نمود، و سپس فاطمه آنها را بر بنی هاشم و بنی المطلب وقف نموده است. [۴].

[۱] فروع کافی، ج ۷، ص ۴۸، ح ۵؛ بحار الانوار، ج ۴۳، ص ۲۳۵، ح ۱.

[۲] وفاء الوفا، ج ۳، ص ۹۹۰ و ۸۲۵.

[۳] تاریخ المدینة المنوره، ابن شبه، ج ۳، ص ۱۷۳ - ۱۷۵.

[۴] فروع کافی، ج ۷، ص ۴۷ و ۴۸، ح ۱ - ۴.

باغ های هفتگانه موقوفه فاطمه

«حیطان سبعة» همان باغ ها و مزارع هفت گانه ای است که اطراف آن دیوار کشیده شده بود و بیشتر آنها در منطقه «العوالی» و شرق مدینه منوره واقع شده بود.

۱- العواف: بعضی آن را - الاعواف - دانسته‌اند و لکن ابن‌شبهه می‌گوید صحیح در نزد من «العواف» است، و آن

جایگاه وسیعی است در نزدیکی شهر مدینه که مردم آن اموال خویش - گوسفندان و شتران و... - را در آن جا

نگهداری می‌کردند، این وادی از سرچشمه «مهزور» آبیاری می‌گردید. [۱].

ابو غسان گفته است: الاعواف جزء معروف بالعالیه [۲] ؛ عواف؛ قطعه زمین شناخته شده‌ای است که در منطقه

باب العوالی واقع شده است.

۲ - الصافیة: این باغ در قسمت شرقی مدینه واقع شده و به قطعه «زهیره» [۳] معروف است این مکان از جمله

اموالی بود که از یهود بنی قریظه بدست آمد و چون هیچگونه درگیری وجود نداشت جزء اموال خالص پیامبر خدا

(ص) محسوب شد و کسی در آن سهمی نداشت. پیامبر آن را به دخترش فاطمه (س) واگذار کرد او هم آن را وقف

نمود.

۳ - الدلال: قطعه زمینی بود که در قسمت شرقی مدینه قبل از صافیة واقع شده، آن را بنی‌ثعلب یهود مالک

بودند، امام باقر (ع) فرمود: دلال متعلق به یک زن یهودی از بنی‌نضیر بود که سلمان (ره) در نزد او در بردگی بسر

می‌برد، آن زن طی قراردادی با سلمان بنا را بر این گذاشتند که سلمان آن سرزمین احیا کند و درختکاری نماید

سپس آن زن مسلمان را آزاد نماید، رسول خدا (ص) از این پیمان و قرارداد آگاه شد، به نزد مسلمان در محل

کاشتن درختها آمد و به او کمک کرد و در مدت کوتاهی درختان بزرگ شدند و به ثمر نشستند، پس از مدتی که

اسلام قدرت پیدا کرد. آن سرزمین به عنوان غنیمت - فئ - به تصرف پیامبر خدا درآمد، پیامبر (ص) آن را به

دخترش فاطمه داد. فاطمه (س) هم آن را وقف در راه خدا نمود. [۴] و بعضی محدثان از «الدلال» تعبیر به

«الکلاب» کرده‌اند و گفته‌اند: آن نهر آب مورد توجهی بود که در مدینه جاری می‌گشت و مردم از آن بهره

می‌بردند.

۴ - برقه: این باغ در قبله مدینه به سمت مشرق قرار گرفته بود، قبلا از اموال یهود بنی قریظه محسوب می گردید لکن بعد از اینکه به دست رسول خدا (ص) افتاد سلمان (ره) در آن درختکاری کرد و بعد هم به فاطمه واگذار شد که آن حضرت آن را وقف بر بنی هاشم و بنی المطلب نمود. [۵].

۵ - المیثب: جایش معین نیست و لکن جزء عنائمی است که بدون جدال به دست پیامبر (ص) افتاد، او هم آن را به دختر خویش داد و بعد هم فاطمه (س) وقفش نمود، بگری می گویند: از موقوفات عام رسول خدا (ص) است. [۶].

۶ - حسنی: موضعی است که در نزدیکی «الدلال» واقع شده و مشهور به «الحسینیات» می باشد، این محل از وادی «مهزور» آبیاری می گردد. [۷].

۷ - مشربه ام ابراهیم: در آخر باب العوالی مدینه منوره، بستانی است که چون ام ابراهیم - ماریه قبطیه - همسر رسول خدا (ص) را در آنجا درد زایمان عارض شد، دستش را به چوبی گرفته بود که بعد از لحظاتی فرزندش «ابراهیم» به دنیا آمد بدین جهت مشربه ام ابراهیم نام گرفت این بستان در نزدیکی مدارس یهودی آن روز قرار داشت و درختان آن بستان از وادی «مهزور» آبیاری می گردید. [۸].

مشربه به اطاق مسکونی اطلاق می شود، پیامبر خدا (ص) ماریه قبطیه را آنجا سکونت داده بود. [۹].

[۱] تاریخ المدینة المنوره، ج ۱، ص ۱۷۴.

[۲] بحار الانوار، ج ۲۲، ص ۲۹۹.

[۳] همان.

[۴] بحار الانوار، ج ۲۲، ص ۳۰۰.

[۵] همان.

[۶] معجم معالم الحجاز، ج ۸، ص ۳۰۹.

[۷] وفاءالوفا، ج ۴، ص ۱۲۹۱.

[۸] تاریخ المدینة المنورة، ج ۱، ص ۱۷۳؛ بحارالانوار، ج ۲۲، ص ۲۹۹؛ وفاءالوفا، ج ۴، ص ۱۲۹۱.

[۹] همان.

آیا فدک جزء موقوفات بوده یا نه؟

در باره فدک توجه به دو مطلب حائز اهمیت است: اولاً: فدک در ۱۴۰ کیلومتری مدینه منوره واقع شده و بعضی

مانند یاقوت حموی فاصله بین فدک و مدینه منوره را دو تا سه روز دانسته‌اند و فدک را غیر از حیطان سبعة

می‌دانند زیرا حیطان سبعة همگی در اطراف مدینه بوده و تملیک آن‌ها توسط مخریق در سال دوم و سوم هجرت

بعد از غزوه احد بوده و آنها را به رسول خدا (ص) واگذار نموده. و حدود و جایگاه آن هم معین شده همان طوری

که گذشت.

فدک را کسی جزء صدقات و موقوفات آن حضرت ندانسته‌اند بلکه بر اساس کلام فاطمه (س) فدک ملک طلق او

بوده و نیز خلفاء بنی‌امیه و بنی‌عباس هم که در بعضی از مقاطع تاریخی به فرزندان فاطمه (س) واگذار کردند آن

را میراث آن حضرت دانستند.

در نامه مامون عباسی به هنگام واگذاری فدک به فرزندان فاطمه (س) خطاب به فرماندار مدینه (قثم بن جعفر)

نوشت:

انه كان رسول الله (ص) اعطى ابنته فاطمة (س) فدک و تصدق علیها بها و ان ذلک کان امرا ظاهرا معروفا عند آله

– علیه الصلاة والسلام – ثم لم تزل فاطمة تدعی منه بما هی اولی من صدق علیه. و انه قد رای ردها الی ورثتها و

تسلیمها الی محمد بن یحیی بن الحسین زید بن علی بن الحسین بن علی ابی طالب [علیه السلام] و محمد بن عبدالله

بن الحسین بن علی بن الحسین بن علی بن ابی طالب - رضی الله عنهم - لیقوموا بها لاهلها. [۱].

همانا رسول خدا (ص) فدک را به دخترش «فاطمه» (س) بخشید و بر او روا داشت، این مطلب در نزد اهل بیت

رسول خدا (ص) روشن و آشکار است بعد همچنان فاطمه (س) مدعی آن بود که فرمایش آن بانو سزاوارتر به

تصدیق و قبول است. پس مصلحت در این است که فدک به ورثه فاطمه (س) بازگردانده شود و به محمد بن یحیی

و محمد بن عبدالله نوه‌های علی بن الحسین [علیه السلام] واگذار کنید تا آنها به اهلش برسانند.

[۱] معجم معالم الحجاز، عاتق بن غیث البلادی، ج ۷، ص ۷-۲۶.